

СТОГОВА О. В.

*доцент кафедри державно-правових дисциплін
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
м. Суми, Україна*

Суспільно-політичні події, що відбуваються в Україні з листопада 2013 року знову ставлять перед дослідниками прав людини наступні проблеми: співвідношення прав людини та прав народу, виправдані заходи громадянського спротиву, принципи взаємодії між державами з різними типами політичного режиму. У зв'язку з цим знову актуальними стають праці американського політичного філософа Джона Ролза: «Теорія справедливості», «Політичний лібералізм», «Право народів».

Д. Ролз пропонує два універсальні принципи справедливості: 1) кожна особа має право на рівні права, які є сумісними із свободами інших; 2) соціальні і економічні нерівності не мають перешкоджати доступу до посад всіх громадян. Розуміючи, що самого усвідомлення суспільством принципу недостатньо для його реалізації, Ролз відстоює ідею універсальної цінності ліберальної демократії і наголошує, що право може бути справедливим лише за умови моральності, а держава – якщо керується таким моральним правом. Таким чином, не можна бути моральною людиною і законслухняним громадянином несправедливої держави.

Розмірковуючи про ідеал справедливого соціального устрою, Д. Ролз робить наступний висновок: кожен воліє жити у суспільстві, яке захищає своїх членів, при цьому мінімально обмежуючи свободу конкретного громадянина. Обмеження свободи можливі з метою колективного виживання і на користь тих, хто за природними чи соціальними причинами опинився у невигідному становищі порівняно із іншими членами суспільства.

Кожна особистість є безумовною цінністю, і інтереси суспільства не мають домінувати над інтересами особи. Але Д. Ролз наголошував, що люди мають добровільно обмежити свою свободу задля допомоги знедоленим, щоб компенсувати їм несприятливе вихідне становище. Цей постулат теорії Д. Ролза зазнав критики американського філософа Р. Нозіка, який вважав, що фундаментальним правом людини є право на власність, придбану без шкоди іншим членам суспільства. Перерозподіл цінностей у суспільстві на користь нужденних Нозік вважає соціалізмом і посяганням на фундаментальні права людини.

У своїй останній книзі «Права народів» (1999) Д. Ролз намагався знайти принципи, якими могли б керуватися ліберальні і неліберальні суспільства у відносинах один з одним. Для цього автор виділяє базові права людини, права членів ліберальної конституційної демократії і звертається до найактуальнішої сучасної проблеми: за яких обставин ліберальне суспільство може вступити у війну з «суспільством неправа» з метою допомогти людям, які живуть у неліберальних спільнотах.

Ролз наголошує, що він свідомо говорить про «право народів», а не держав чи націй. У книзі розглядається проблема розробки змісту права народів на основі ліберальної ідеї справедливості. Ролз намагається утвердити пріоритет прав людини над гіпотетичними спільними благами. Автор засуджує військові дії цивілізованих держав, які призвели до загибелі мирних жителів; описує ідеального державного діяча, який не обмежується одномоментною вигодою. Але неочікуваною для прибічників його теорії стала теза Д. Ролза про економічну допомогу. Здавалося б, що відповідно до другого принципу справедливості суворі природні умови і нестача природних ресурсів одних народів мають компенсуватися за рахунок тих народів, які багатше наділені природою. Однак, Ролз наголошує, що така допомога може бути надана лише за умови, якщо без неї держава змушена буде значно обмежувати права своїх громадян через складну економічну чи природну ситуацію. Ця допомога має зупинитися одразу, як політична ситуація нормалізується. Цікаво, що це положення перекликається із аналогічним твердженням, що було висловлене його непримиримим критиком Р. Нозіком: кожна особа, родина чи народ має жити відповідно до достатків, не розраховувати на додаткові блага, які створені працею інших людей.

На переконання Д. Ролза національне багатство визначається не матеріальним добробутом, а людським капіталом і політичною культурою суспільства. Їх необхідно збільшувати і охороняти, а накопичення матеріальних благ на певному етапі має призупинитися, а задача економічного зростання змінитися задачею ефективного використання природних ресурсів і культурного розвитку.

Д. Ролз вживає терміни «народи» і «суспільства», позначаючи ними головних акторів міжнародної сфери. Під ці визначення підходять як держави у традиційному розумінні, так і недержавні актори, такі як етнічні і національні групи. Автор розмежує «право народів» і міжнародне право, підкреслюючи первинність права народів. Це право включає в себе систему політичних концепцій і принципів права, справедливості і загального блага, воно забезпечує зміст і принципи міжнародного права, тобто право народів є джерелом міжнародного права.

Право народів у Ролза розвивається із ідеї справедливості, яка є найважливішою ознакою суспільних інститутів. Справедливість за Ролзом має нормативний зміст, є універсальною етичною категорією, яка може використовуватися для побудови доктрини або концепції розбудови будь-якої соціальної системи. Тому право народів, яке виведене із концепції справедливості, претендує на визначальну роль у системі міжнародних відносин.

Загальна теорія справедливості Ролза є вираженням ліберальної ідеї, а народи можуть і не приймати ліберальної доктрини. Тому Д. Ролз доводить той факт, що це не заважає ліберальним принципам справедливості стати універсальними і використовуватися в якості фундаменту для побудови права народів.

Д. Ролз пропонує і своєрідну класифікацію народів: виділяє «добре організовані», такі, що забезпечують добробут свої громадян і регулюються у відповідності із концепцією справедливості, яка поділяється його членами. Важливим чинником таких суспільств є стабільність, яка зумовлена раціональністю членів суспільства. Неліберальні суспільства можуть бути добре організовані у відповідності із іншими доктринами, у тому числі релігійними. Для таких народів Ролз пропонує використовувати термін «ієрархічні суспільства» у зв'язку із

тим, що політичні інститути складають раціональну консультативну ієрархію, яка виступає механізмом репрезентації інтересів його членів. Умовою віднесення до добре організованих неліберальних суспільств є мирні засоби ведення політики і врахування інтересів всіх членів суспільства. Наступний, третій вид суспільств – це «режими поза законом». Такі народи відмовляються визнавати принципи справедливості і права народів, використовують насильство і терор, необмежену владу. Виділяє також «обтяжені суспільства», які через історичні чи геополітичні обставини не можуть досягти умов, необхідних для розвитку до рівня добре організованих.

Світова система вимагає взаємодії і узгодженості всіх цих типів суспільств і Ролз пропонує як підставу для взаємодії принципи ліберальної теорії справедливості, доводить можливість результативного використання цих принципів.

Список літератури:

1. Ролз, Дж. Справедливость как честность // Логос. – 2006. – №1, С. 35-60.
2. Ролз Дж. Право народов (лекция) // Вопросы философии. – 2006. – № 9, С. 79-105.
3. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз / Новосибирск: Издательство Новосибирского университета, 1995. – 532 с.

ПРОБЛЕМИ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

ФАГУРЕЛ І. Д.

студентка економіко-правничого факультету

*Буковинський державний фінансово-економічний університет
м. Чернівці, Україна*

Перш ніж аналізувати поняття «правосвідомість», доцільно зазначити, що вона є однією з найважливіших складових суспільної свідомості, яка, у свою чергу, слугує відображенням у психіці людини ідеальних образів дійсності, власної діяльності та самої себе взагалі.

Правосвідомість – це певна система елементів правового регулювання, за допомогою яких відповідно відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з погляду забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства [5, 533].

Простіше кажучи, правова свідомість є як і сукупністю знань про право, юридичну практику та систему правого регулювання загалом, так і психічними почуттями, емоціями про те право, що існує і те, яким людина хоче його бачити в найближчому майбутньому.

Правова свідомість формується під впливом найрізноманітніших факторів, серед яких важливе місце займають становище людини у соціумі, умови її життя, культура суспільства.

Тому формування правосвідомості здійснюється насамперед шляхом правильного застосування норм права органами державної влади, захистом конституційних прав і свобод громадян, пропагандою права та ін.

Відомий фізик І. Ньютон казав: «На кожному дію є протидія». Аналогію можна провести і в нашому випадку: поряд із правосвідомістю має місце й її деформація.

Власне деформація правосвідомості – це спотворене уявлення про сутність права, що супроводжується неусвідомленням його цінності; вкрай неадекватне ставлення (негативне, позитивне) людей до права як до соціальної цінності [6, 253]; перекошування правосвідомості, «руйнування» позитивних ідей, установок, почуттів та переконань [1, 203].

Різновидами деформації правосвідомості, тобто антиподами правової культури, є правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм, правовий інфантилізм, правова демагогія [2, 337].

Слід зазначити, що спільним для всіх видів деформації є правова неосвіченість, низький рівень правосвідомості та політико-правової культури суб'єктів права. Тим не менше, кожен із них має свої специфічні ознаки.

Правовий нігілізм вважається однією з найскладніших та найнебезпечніших форм деформації правової свідомості, адже в нинішніх умовах функціонування та розвитку нашої держави він набуває навіть агресивного, глобального характеру, гальмує процеси демократизації й активної розбудови нашої країни.

Деякі науковці виділяють наступні риси сучасного правового нігілізму: гордовито-зневажливе, поблажливо-скептичне сприйняття права; масове поширення його як серед населення в цілому, так і серед представників державної влади; багатоманітність форм прояву – від кримінальних до легальних, від парламентсько-конституційних до мітингово-охлократичних; його поєднання з деструктивною критикою і популістською спрямованістю; сполучення правового нігілізму з політичним та етичним нігілізмом, що створює деструктивну ситуацію в суспільстві та державі [5, 546].

Правовий ідеалізм характеризується тим, що громадяни, зокрема посадові особи апарату держави, переоцінюють реальні можливості форм права впливати на суспільні відносини і процеси. А суспільство, в якому існує правовий ідеалізм, переконане в тому, що справедливі та розумні закони здатні вирішити всі проблеми людства [3, 337].

Правовий дилетантизм означає вільне поводження із законом, що включає в себе неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці тощо. Ця ситуація в цілому зумовлена надто легковажним ставленням до права. Такі підходи можуть розповсюджуватися через засоби масової інформації (наприклад, у супереч дії презумпції невинуватості твердження про визнання особи до судового рішення винною у вчиненні злочину) [5, 546], ставлячи при цьому особливу небезпеку.

Правовий інфантилізм є відносно м'якою формою деформації правосвідомості, що проявляється внаслідок несформованості знань про право та систему